

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE BULUNAN ALMAN VE AVUSTURYA VATANDAŞLARININ ÜLKELERİNE GÖNDERİLMESİ MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet OKUR*

ÖZET

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti açısından sona erdiren Mondros Mütarekesi, yalnızca doğrudan doğruya Türkiye'ye yönelik askerî ve siyasî uygulamalarla değil, savaş boyunca Türk askerî ve sivil teşkilâtlarında önemli görevlerde bulunan Alman ve Avusturya vatandaşlarının durumlarını ilgilendirmesi bakımından da önem arz etmektedir. Zira mütarekenin 19. maddesi Türkiye'de bulunan Almanya ve Avusturya'ya mensup askerî ve sivil şahısların en kısa zamanda ülkeyi terk etmeleri ile ilgili hükümler içermekteydi.

Nitekim Mütareke hükümlerinin uygulanması ile beraber Osmanlı Devleti'nde bulunan Alman ve Avusturya vatandaşlarının memleketlerine gönderilme çalışmalarına da başlandı. Ancak sayılarının çok oluşu ve vasıta yetersizliği, Alman ve Avusturya vatandaşlarının İstanbul'un, özellikle Haydarpaşa, Kadıköy ve Adalar olmak üzere çeşitli semtlerinde yığılmalarına neden olmuştu. Bu durum hem Alman kumandanlar hem de İstanbul hükümetleri açısından büyük serzenişlere ve şikayetlere yol açmıştı.

Ancak bu şikayetlere rağmen uygulamalarda herhangi bir düzelme olmamış, özellikle İngilizlerin baskısı üzerine Alman ve Avusturya vatandaşlarının memleketlerine sevki süratli bir şekilde devam etmiş ve Mart 1919'da tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mondros, Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya, Vatandaş.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

**THE QUSTION OF BEING SENT OF GERMAN AND
AUSTRIAN CITIZENS IN OTTOMAN STATE TO THEIR
COUNTRY AFTER MUDROS ARMISTICE**

ABSTRACT

Terminated Word War I from the point of Ottoman State Mudros Armistice, was important not only for the militay and political activities towards Turkey directly but also for the situation of German and Austrian citizens who was charged with militay and civil duty during the war. 19 th article of the armistice, included the processes relating to being returned of German and Austrian citizens, military and civil in Turkey the shortest time.

Just as, together with application of the sentences of the armistice, it was started to be returned German and Austrian citizens to their countries. But too many citizens of these countries crowded in various regions of İstanbul such as Haydarpaşa, Kadıköy, Adalar. Because the number of these people was too much and there weren't adequate vehicles. This stuation caused a lot of complainings of German commanders and İstanbul Governments.

But it wasn't obtained a result of these complainings and this procedure continued fast due to the pressing of England and completed in March 1919.

Keywords

Mudros, Ottoman State, Germany, Austrian, Citizens.

Almanya'nın müttefiki olarak I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, savaş boyunca bu ülkeden askerî ve ekonomik alanlarda büyük destek gördü. Ancak bu yardımlar ne Osmanlı Devleti'ne, ne de Almanya'ya savaşı kazandırmaya ve onları ayakta tutmaya yetmedi. Osmanlı Devleti Mondros, Almanya ise Rethondes Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı.

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti açısından sona erdiren Mondros Mütarekesi, yalnızca doğrudan doğruya Türkiye'ye yönelik askerî ve siyasi uygulamalarla değil, savaş boyunca Türk askerî ve sivil teşkilâtlarında önemli görevlerde bulunan Alman ve Avusturya vatandaşlarının durumlarını ilgilendirmesi bakımından da önem arz etmektedir. Zira mütarekenin 19. maddesi; "Almanya ve Avusturya'ya mensup deniz, kara ve sivil memurlar ve tebaasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların da bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terk etmelerini" hükme bağlarken, 23. maddesinde de; "Osmanlı Hükûmeti Merkezi Hükûmetlerle münasebeti kesecektir" denilmektedir.¹

Aynı şekilde Almanya tarafından 28 Haziran 1919'da imzalanan Versay Antlaşması'nın 22. maddesinin 4. fıkrası ile 155, 258, 261 ve 434. maddelerinin² ve Avusturya tarafından 10 Eylül 1919'da imzalanan Saint Germain Antlaşması'nın III. bölümünün 4. ve VI. bölümünün 2. paragraflarının³ amacı da, Almanya ile Avusturya'nın Osmanlı Devleti arasında herhangi bir ilişki kurulmasını engellemektir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nce 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşması'nın 275. maddesi ise 1 Ağustos 1914'den bu antlaşmanın yürürlüğe girmesine dek geçen süre içinde, iki devlet arasında imzalanmış tüm sözleşme ve antlaşmaların geçersiz kalacağını öngörmektedir.⁴ Benzer hüküm Versay Antlaşması'nın 290. maddesinde de yer almaktadır. Bu maddeye göre, Türkiye ile 1 Ağustos 1914 tarihinden sonra yapılmış olan bütün anlaşmalar iptal edilmekte ve tekrar yürürlüğe girmeleri yasaklanmaktadır.⁵

¹ Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı (Haz: Tefvik Buyukioğlu), Ankara, 1999, s. 28, 45-46.

² Cemil Koçak, Türk - Alman İlişkileri 1923 - 1939, Ankara, 1991, s. 1.

³ Eriş Ülger, Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti (1910 - 1944), Ankara, 1995, s. 101.

⁴ Koçak, Türk - Alman İlişkileri, s. 1.

⁵ Ülger, Alman Basınında Atatürk, s. 101. Aynı antlaşmanın 291. maddesi ise, Türkiye'de İtilaf Devletlerine, memurlarına ve vatandaşlarına, Almanya'nın 1 Ağustos 1914'den beri sahip olmuş olduğu hakları ve ayrıcalıkları vermektedir. (Ülger, Alman Basınında Atatürk, s. 101).

Esasında savaşın sonuna doğru Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki siyasal ve diplomatik ilişkiler en alt düzeye inmişti. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Kont Johann Von Berntrof, Mondros Mütarekesi'nden iki gün önce, 28 Ekim 1918'de İstanbul'dan ayrılmıştı.⁶ Osmanlı Devleti'nin son Berlin Büyükelçisi Rıfat Bey ise, güven mektubunu yaklaşık iki ay önce sunmuş, savaşın sona ermesiyle yeniden İstanbul'a dönmüştü.⁷

Keza, Osmanlı Devleti'nin son Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa ve Avusturya - Macaristan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Johnn Von Pallavicini de buldukları ülkeleri terk ederek memleketlerine dönmüşlerdi.⁸ Şimdi sıra büyük çoğunluğunu Almanların oluşturduğu İttifak Devletleri'ne ait askerinin ve sivil vatandaşların Mondros Mütarekesi'nde belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'ni bir an önce terk etmesine gelmişti.⁹

Mütarekenin imzalanması ile beraber Osmanlı Devleti'nin çeşitli cephelelerinde veya mevkiilerinde görev almış olan sivil ve asker hemen bütün Alman ve Avusturya vatandaşlarının ülkelerine gönderilmesi işlemlerine başlandı.¹⁰ Nitekim mütarekenin imzalandığı gün Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Yıldırım Orduları Grup Komutanı General Liman Von Sanders'e bir telgraf göndererek, komutayı Mustafa Kemal Paşaya bırakmasını ve kendisi ile beraber Alman askerî birliklerinin de derhal İstanbul'a dönmesini is-

⁶ Diğer Büyükelçilik mensupları ise, 20 Aralık 1918'de İstanbul'u terk etmişlerdir. (Koçak, *Türk - Alman İlişkileri*, s. 1).

⁷ Koçak, *Türk - Alman İlişkileri*, s. 1.

⁸ Benzer durumlar Bulgaristan ile de yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda Sofya'daki Osmanlı Elçisi Safa Bey ile İstanbul'daki Bulgar Elçisi Nedelko Kolouchoff ülkelerine dönmüşlerdi. (İsmail Soy-
sal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I (1920 - 1945)*, Ankara, 1989, s. 84).

⁹ Bu sıralarda 3000'i İstanbul'da olmak üzere Osmanlı Devleti'nin; Filistin, Suriye, Irak, Kafkasya gibi yerlerinde Alman subay ve er sayısı 19.000 kişi civarındaydı. (Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi III/IV*, Ankara, 1991, s. 788).

¹⁰ Bu konuyla ilgili olarak Yrd. Doç. Dr. Tülay Alim Baran'ın *Bellekten*, Cilt: LXVII, Sayı: 248'de yayınlanan, "Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu" isimli makalesi bulunmaktadır. Ancak bu makalede daha çok, Osmanlı Hükümeti'nin vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderdiği, Alman ve Avusturya uyruklarının en kısa zamanda memleketlerine gönderilmesi ile ilgili talimat ve kendi isteklerine Osmanlı Devleti'nde kalmak isteyen ya da ihtiyaca binaen hükümet tarafından gidişleri bir süre ertelenen Alman ve Avusturya vatandaşlarından ve bunlarla ilgili uygulamalardan bahsedilmektedir. Makalede, İstanbul ve çevresinde konuşlandırılan ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinden İstanbul'a sevk edilen Alman ve Avusturya vatandaşlarının mevcudu, bunların iskân edilme meselesi, neden oldukları asayişsizlikler, Adalara sevk edilmeleri, Adalardan ülkelerine gönderilmesi, bu meselelerle uğraşmak üzere oluşturulan Alman Kıtâatı İskân Heyeti, Alman vatandaşlarının ülkelerine gönderilmesi ile ilgili olarak Liman Von Sanders'in itirazları, bu konularla ilgili olarak İtilaf murahhasları ile yapılan görüşmeler ve alınan kararlara değinilmediğinden ATASE Arşivi'nden de yararlanmak suretiyle hem meseleyi daha ayrıntılı ele almak hem de belirtilen eksiklikleri gidermek amacıyla bu konunun yazılmasına karar verildi.

tedi.¹¹ Ahmet İzzet Paşanın bu emri üzerine Liman Von Sanders, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı Mustafa Kemal Paşaya bırakarak İstanbul'a hareket etti.¹²

Ahmet İzzet Paşa 31 Ekim 1918'de, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na, Anadolu Hattı Askerî Komiserliği'ne ve Adana Hattı Askerî Komiserliği'ne yönelik yayınladığı tamimde ise, "Mütareke imza edildiği, bunun neticesi olarak uzun senelerden beri silah arkadaşımız olan Alman ve Avusturya – Macarların ittifaktan ayrıldığı, bu nedenle mütareke şartları gereğince tayin edilmiş müddet zarfında adı geçen devletler vatandaşlarının memleketimizi terk edebilmeleri için lazım gelen hususların hemen düzenlenmesi gerekmektedir"¹³ demektedir. Dahiliye Nezareti de, Edirne, Erzurum, Ankara, Aydın, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Kastamonu, Konya, Trabzon, Hüdavendigâr, Mamûratülaziz, Musul ve Van vilayetleri ile Bolu, Canik, Maraş, Menteşe, Karesi, Kayseri, Erzincan, Eskişehir, Urfa, İçel, Karahisar-ı Sahip, Niğde, Teke ve Kal'a-i Sultaniye mutasarrıflıklarına birer talimat göndererek, "İngiltere ile yapılan mütareke gereğince Alman ve Avusturya tebaasının bir ay zarfında, uzak yerlerde bulunanların ise bir aydan sonra en kısa zamanda memalik-i Osmaniye'yi terk etme zorunluluğunu" belirtmiş ve "bu gibi kişilerin isimlerini, lâkaplarını ve buldukları mahalleri içeren birer defterin acilen nezarete bildirmelerini" istemiştir.¹⁴

Hükûmetin bu talimatları üzerine Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ve vilayetler istenilen bilgileri göndermeye ve gerekli hazırlıkları yapmaya

¹¹ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, Ankara, 1997, s. 173.

¹² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu*, K. 254, G. 30, B.30-1. General Liman Von Sanders 31.10.1918'de şu emri yazarak Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na veda etmiştir: "Ordular grubunun sevk ve idaresini Mustafa Kemal Paşa'nın şeref kazanmış ellerine bırakmak zorunda olduğum şu anda, emrim altında Osmanlı imparatorluğu'nun yararına savaşmış, bütün subay, memur ve erlerin hepsine candan teşekkürlerimi sunarım.

"Beni Ordular Grubu'nun subay ve erlerine sıkı sıkıya bağlayan Gelibolu Muharebeleri'nin şan ve şeref dolu günleri, bütün tarih boyunca unutulmayacaktır. Keza Anadolu sahilindeki bir çok cesaretle teşebbüste unutulmayacaktır. Bizim başarımızın bir zinciri olan ve fasilasız altıbuçuk ay devam eden Filistin'deki çetin savunma, özellikle Telazur, Turmusaya, Elkefir ve iki Şeria muharebesi – ki hepsi ayrıca bizden çok üstün düşmana karşı kazanılmıştır – Osmanlı ordularının ve onunla omuz omuza çarpışan Alman ve Avusturya birliklerinin cesaretinin bir örneğidir.

"Bu süre içinde olup bitenleri hatırlayınca, Osmanlı Devleti'nin kendi cesur evlatlarına dayanarak geleceğe güvenle bakabileceğini düşünüyorum." (Liman Von Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, İstanbul, 1968, s. 353-354).

¹³ ATASE, İSH, K.135, G.2, B.2-1.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî, 93/69-1.

başladılar. Konuyla ilgili olarak Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı, bölgedeki Alman ve Avusturya kıtaatı hakkında aldığı kararları Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne bildirdi. Buna göre;¹⁵

“1- Alman – Avusturya kıtaatı ile müteferrid Alman zabitanı hemen Dersaadet'e hareket edecektir.

2- Dersaadet'e hareket edecek olan Asya kuvve-i seferiyesi 31 Ekim 1334 (1918)'den itibaren yevmiye 1000 nefer olarak Yenice'den nakline başlanacaktır.

2- Kıtaatı bervech-i ati mevadı beraberinde götürecektir.

a- Eşya-i zatiye,

b- Her kıt'a kendi el silahı ve çantalarındaki cephanesi,

c- Beraberinde 14 günlük yiyeceği,

d- Her kıt'anın çadır malzemesi ve her nakliyat kafilesi için bir seyyar matbah.

3- Her Alman kıt'ası ağır eşyaların muhafazası için birer zabıt kumandasında birer ağırlık kumandanlığı bırakacak ve bu ağırlıklar bilâhare Adana'da cem edilecektir.

4- Bunlardan başka olarak mezkûr kıtaat nezdinde mevcut binekve yük otomobilleri edavatı, binek ve koşum hayvanatı ve arabalar, tayyareler edavatı ve erzak, malzeme ve teçhizat depoları, malzeme-i sıhhiye ve baytariye, muharebe edevat ve malzemesi Yıldırım mıntukasında Osmanlı ordu ve müfrezeleri tarafından teslim alınacaktır.

5- Teslim muamelatı için 7. Ordu Memure'de, 2. Ordu Adana ve Yenice'de, Baş Menzil Müfettişliği Pozantı'da birer ilga karargahı teşkil edecekler ve bundan başka olarak her mevkide küçük ilga karargahları yapacaklardır.

6- İlga karargahları daima en kuvvetli Alman zabitanıyla görüşerek teslim edilecek eşya ve malzemenin hesabını yapacak ve teslim aldıkları malzeme mukabilinde ilgili zabite birer mazbata vereceklerdir.

¹⁵ ATASE, İŞH, K.248, G.133, B.133-1.

7- Teslim alınan her şey öteye beriye atılmayarak, muntazam depolar halinde tanzim edilecektir.

8- Her ilga karargahı hangi Alman kıt'asından ne teslim aldığını doğrudan telgrafla Grup 3. Şube'ye bildirecektir.

9- 2. ve 7. Ordulara, Baş Menzil Müfettişliği'ne, Adana Askeri Hat Komiserliği'ne tebliğ edilmiştir.”

Alınan bu kararlar üzerine Almanlar yanlarındaki çeşitli malzemeleri ilga heyet kumandanlıklarına teslim ederek İstanbul'a hareket etmeye başladılar.¹⁶ Ancak burada hemen şunu da hemen belirtmek gerekir ki, Yıldırım Orduları mıntikasındaki Almanların tamamının ellerindeki ya da kontrollerindeki malzemeleri teslim ettikleri söylenemez. Alman ve Avusturyalı subay ve erlerin binek ve yük otomobilleri başta olmak üzere ellerindeki malzemeleri tahrip etmeye veya satmaya başladıkları görülmüştür. Nitekim General Liman Von Sanders yerine Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal Paşa, 2. Ordu Komutanlığı'na, 7. Ordu Komutanlığı'na, Adana Menzil Müfettişliği'ne ve 3. Şube'ye bu konuyla ilgili şu talimatlarda bulunmaktaydı:

“Almanların benzin ve yük otomobillerini benzin dökerek yaktıkları, bıraktıkları malzemeyi vakit buldukça tahrip ettikleri, hudud-u muharebeyi bozdukları haber alındı. Buna mani olmak için her kumandan, her menzil memuru civarında bulunan bütün Alman malzemesini kontrol altına alacak ve hiç bir şeyi tahribata cevaz vermeyecektir.

Bu gibi malzemeyi tahrip edenler tevkif olunacaktır.

Adana Hat Kumandanlığı ve Müfettişliği, şimendifer hattı üzerinde bilumum imalat sanayii müessir şekilde muhafaza edecek ve buralardan son hareket edecek Alman Şimendifer Bölük Kumandanı'na eğer imalat sanayiide en küçük bir arızaya meydan verilirse bölükte bulunan bütün Alman trenlerinin tevkif edilerek içindekilerinin esir-i harp telakki olunacakları tebliğ edilecektir.”¹⁷

¹⁶ ATASE, İSH, K.250, G.89, B.89-1.

¹⁷ ATASE, İSH, K.250, G.103, B.103-1.

Yine Konya Valisi Refet Bey tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen şifre telgrafta, memleketlerine dönen Alman kıtaatının ellerindeki eşyaları en kıymetli askerî teçhizata varıncaya kadar satmaya kalkıştıkları bildirilmiş ve gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.¹⁸

2. Ordu Komutanlığı'ndan 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen telgrafta ise, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı tarafından bilimum Alman kıtaat ve müessesatı Kumandanlıklarına mevcut malzemelerinin civar ilga karargahlarına teslimleri hakkında emir verildiği, buna rağmen bazı telefon ve telgraf kablolarının Almanlar tarafından teslim edilmediği belirtilmiş ve bu gibi durumların meydana gelmemesi için İlga karargahlarının Almanlar nezdlerinde münasip surette te'sir ve teşebbüste bulunmalarını istemiştir.¹⁹ Almanların ellerindeki malzemelerin tam ve sağlam olarak teslim olunamamasında başlangıçta ilga karargahlarının muntazam bir şekilde tanzim edilmemesinin de rolü vardı. Zira malzemelerini teslim etmek isteyen bazı Almanlar Türkçe bilmemelerinin de dezavantajıyla ya uluorta bırakıp gitmekte, ya tahrip etmekte ya da ordu ve kolordu karargahlarına müracaat etmekte idiler.²⁰

Ellerindeki malzemeleri ilga karargahlarına teslim eden Alman ve Avusturya askerleri trenlerle peyderpey İstanbul'a gitmeye başladılar. Bu bağlamda General Liman Von Sanders'in de 1 Kasım 1918'de saat 8.45'de Adana'dan Karapeyker'e hareket ettiği ve ertesi gün de Karapeyker'den İstanbul'a hareket edeceği Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mustafa Kemal Paşa tarafından bildirilmekteydi.²¹ General Liman Von Sanders, İstanbul'a gelişi ve Alman birliklerinin memleketlerine gönderilişi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“4 Kasım günü İstanbul'a vardım. Buradaki Alman görevlilerden çoğu (Akdeniz Tümen Komutanlığı, Deniz Komutanlığı, Türk Genelkurmayı'nın Alman Başkanı ve teşkilatları) ile İstanbul yakınındaki Alman birlikleri vapurlarla Odessa'ya gönderiliyordu. Ukrayna üzerinden yurda kavuşacaklardı. (Buradaki) Alman görevlilerinin ve birliklerinin hemen hepsi bu yoldan gönderildiler.

¹⁸ ATASE, İSH, K.67, G.111, B.111-1.

¹⁹ ATASE, İSH, K.261, G. 9, B.9-1.

²⁰ ATASE, İSH, K.261, G.10, B.10-1.

²¹ ATASE, İSH, K. 5, G.2, B.2-1.

“Alman Genel Karargahı Türkiye’de bulunan bütün Alman subay ve erlerinin korumasını ve bunların Almanya’ya gönderilmesi görevini bana vermiştir. Benimle beraber cepheden dönen subaylarla, Alman Askeri Heyeti Karargahı’na yerleştim. Suriye’deki ve memleketin diğer yerlerindeki Alman subay ve birliklerinin İstanbul’a geri gelmesi, ilk haftalarda demiryollarındaki tıkanıklıklar ve kömür kıtlığı yüzünden çok yavaş oluyordu.”²²

Alman ve Avusturya vatandaşlarının bir kısmı trenlerle bir kısmı vapurlarla gönderiliyordu. Yıldırım Orduları ve 6. Ordu mıntikasındaki birlikler genelde trenlerle doğrudan İstanbul’a veya otomobil kolları ile desteklenen bir yaya yürüyüşü ile önce Samsun’a oradan da İstanbul’a ulaşıyorlardı. Karadeniz ve Kafkaslardaki birlikler de Batum ve Samsun’dan vapurlarla sevkediliyordu. Batum Mekez Komutanı Cemal Beyin bildirdiği üzere, Avusturyalı 52 subay ve 822 erin Dolorton Vapuru ile İbrail’e hareket ettiği²³ ve yine 5 subay ve 193 erin de 10 Kafkas Tümeni Sıhhiye Bölüğü Komutanı Arif Beyin refakatinde Şile Vapuru ile Batum’dan ayrıldığı bildirilmekteydi.²⁴ 20.12.1918’de 9. Ordu Komutanı Şevki Paşa tarafından Harbiye Nezareti’ne gönderilen telgrafta da memleketlerine gitmek üzere Samsun’da toplanan 20 Alman subayı ile 400 eri ve 6 Avusturya subayı ile 70 eri Batum’dan İstanbul’a dönecek olan vapurlara bindirileceği haber verilmekteydi.²⁵ Fakat vasıta yetersizliği Alman ve Avusturya vatandaşlarının İtilâf Devletleri’nin istediği süre zarfında memleketlerine sevk edilmesini imkânsız kılmıştır. Örneğin Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı mıntikasındaki Almanların büyük çoğunluğunun her türlü işlemi bitmiş harekete hazır halde beklemekteydiler. Yıldırım Orduları Alman Menzil Müfettişliği’nin bildirdiğine göre yalnızca Pozantı’da sevke hazır bekleyen 113 subay ve 2414 er mevcuttu.²⁶

²² Liman Von Sanders, *Türkiye’de 5 yıl*, s. 355.

²³ İstanbul’a sevk edilen Alman ve Avusturya subay ve erlerinin sayısı bir hayli fazla olduğundan ve bunların kontrolünde güçlükler çekildiğinden Osmanlı Hariciye Nezareti, İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunarak Karadeniz limanlarında Alman ve Avusturya subay ve erlerinden bir kısmının İstanbul’a getirilmeden Romanya üzerinden memleketlerine gönderilmelerine karar verilmiştir. (ATA-SE, İSH, K.79, G.108, B.108-1,2).

²⁴ ATASE, İSH, K.48, G.4, B.4-1.

²⁵ ATASE, İSH, K.245, G. 199, B.199-1,2.

²⁶ ATASE, İSH, K.261, G.157, B.157-1.

Alman Askerî Heyeti Başkanı General Liman Von Sanders tarafından 23 Kasım 1918'de Harbiye Nazırı Abdullah Paşaya yazılan arızada ise şöyle denilmekteydi:

“Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile Düvel-i İtilafiye arasında vaki olan mütareke müzakeratı esnasında Türkiye’den Alman kıtaatının sevki için tayin edilmiş olan müddetin yeterli olmadığı, Haydarpaşa, Kadıköy ve Moda cihetlerinde 9000 efrat bulunduğunu, bunların Avrupa’ya sevki için 6000 hastayı ihtiva edebilen tek bir vapurdan başka elde hiçbir gemi mevcut bulunmadığını, Alman kıtaatının nakli için tahsis edilen diğer vapurun makinelerinin duçar olduğu vahim arızadan dolayı birkaç haftadan evvel hazır olamayacağını arz eylerim.

“Bir de Ukrayna ahval-i hazırasına dair taraf-ı acizeye vaki olan ihbarata istinaden memleket-i meskuneye nakliyat icrası mes’uliyetini ileride kat’iyen red etmek mecburiyetinde bulunduğumu zat-ı devletlerine bildiririm.

“Şimdiye kadar sevk edilmiş olan kıtaatın kısm-ı azamı Dersaadet ve havalisinde bulunan teşkilatlara mensup idiler. Halbuki şimdiden itibaren hemen hemen bila istisna Suriye ve Filistin’de harp etmiş efrat mevzu-i bahs olunmaktadır ki, bunların Rusya’nın şiddetli kış şartlarında bulunmaları sıhhi durumlarının bozulmasına sebep olabilir.

“Bu durum zat-ı devletleri tarafından İtilaf Devletleri makamlarına tefhim olunmasını ve Ukrayna tariki hariç olmak üzere Alman kıtaatının bir an evvel nakli için icray-ı teşebbüs buyrulmasını kemal-i hürmetle rica eylerim.

“Alman kıtaatının derhal nakl-i keyfiyeti mümkün olmadığı takdirde sulh vapurunun iskân için Alman kıtaatına tahsis olunur ise zat-ı devletlerine fevkalade minnettar olurum.”²⁷

²⁷ ATASE, İSH, K.235, G.159, B.159-1,2. Liman Von Sanders’in bu şikayet ve talepleri üzerine Harbiye Nezareti, Hariciye Nezareti’ne müracaat ederek İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunmasını istemiş, ancak Hariciye Nezareti’nin Alman kumandanının bu şikayetlerine pek katılmadığı görülmüştür. Zira Hariciye Nezareti, Harbiye Nezareti’ne gönderdiği yazıda; “Alman ve Avusturya askerlerinin memleketlerine bir an evvel gönderilmeleri için İtilaf murahhaslarının vuku bulan mükerrer müracaatlarını evvelce arz ettiğini, işin aciliyeti nispetinde kâfi vapur bulunamadığı halde elde edilen tek tük vapurlardan da en azami şekilde istifade edilmediğini, geçen defa hareket eden ‘Gülcehal Vapuru’nun nispeten az sayıda asker götürdüğünü, bunun da nakliyatı büsbütün te’hir ettiğini belirtmiş ve bundan sonra hareket edecek olan vapurlardan azami istifade edilmek için nezaret-i celilerinden memurin-i mahsusa tayin edilerek keyfiyetin Alman ve Avusturyalıların arzusuna bırakılmaması” istenmiştir. (ATASE, İSH, K.67, G.121, B.121-1).

Alman kıtaatının Rusya ve Romanya üzerinden sevk edilmesine ısrarla karşı çıkan General Liman Von Sanders, bu hususta İstanbul'daki İngiliz yetkililerle de görüşmüştü. Von Sanders, konuyla ilgili olarak hatıralarında şöyle demektedir:

“İstanbul'a gelen İngiliz askerî memurları Alman birlikleri ile ilgili işleri üzerlerine almışlardı. 13 Kasım günü Beyoğlu'nda İngilizlerin Selanik Ordusu Kurmay Başkanı General Curry ile Alman birliklerinin geri gönderilmesi işini görüştüm. Konuyu daha sonra O'nun yerine gelen General Fuller ile de müzakere ettik.

“Oradaki karışıklıklar yüzünden Almanların Köstence yada başka bir Romanya limanı üzerinden gönderilmesi imkânsızdı. Odesa ve Ukrayna üzerinden gönderme işi de bir süre daha devam ettikten sonra Ukrayna'da baş gösteren çarpışmalar dolayısıyla güvensiz hale geldi. Suriye ve Filistin'den gelen birliklerin Ukrayna'dan gönderilmesi zaten doğru değildi. Zira bunların üzerlerinde yazlık elbiseler vardı. Karadeniz'i geçip demiryollarında uzun beklemelerden sonra oralara varmak hiç uygun değildi. Ayrıca gidenler pek çok yerde yaya yürümek zorunda kalıyordu.

“Suriye ile İstanbul arasındaki iklim farkını anlatmak için belirteyim ki, bu birlikler O'radan İstanbul'a geldikten sonra dört hafta içinde soğuk algınlığından 80 kişi telef oldu.

“Haydarpaşa'daki Büyük Alman Hastanesi'ne 1200 hasta dolmuştu. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorp'a yaptığım Ukrayna yolu ile sevkiyattan vazgeçilmesi ile ilgili teklif, sıhhiyecilerin de desteklenmesiyle kabul edildi. Almanlar bundan sonra memleketlerine gemilerle gönderilecekti.”²⁸

Vasıta yetersizliğinden başka salgın hastalık²⁹, demiryolu, haberleşme ve diğer teknik hizmetlerde çalışanların gitmesi ve Osmanlı Devleti içerisinde kalmak isteyenler³⁰ sevkiyatı aksatan diğer sebeplerdi.

²⁸ Liman Von Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, s. 356-357.

²⁹ 1918 sonlarında Yıldırım Orduları muntikasında kolera salgını çok sayıda can almıştı. Örneğin Alman subaylarından Albay Von Oppen kolera hastalığından dolayı ölmüştü. (Liman Von Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, s. 353).

³⁰ Memleketlerine dönmek istemeyen bazı Alman ve Avusturya tebaasından olan vatandaşların gerekirse zorla gönderilmesi gibi durumlar da söz konusu oluyordu. Örneğin Mamuratılaziz Vilayeti'ne yazılan bir yazıda, Malatya'da bulunan Alman tebaasından iki kişinin memleketlerine gitmedikleri takdirde tevkif edilerek gönderilmesi istenmekteydi. (Tülay Ajim Baran, “Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu”, *Bell*, LXVII/248, Nisan 2003, s. 148).

Osmanlı Hükûmeti, bu konularla ilgili olarak İtilâf Devletleri nezdinde tek tek girişimde bulunmuştur. İlk önce ülkenin çeşitli yerlerindeki askeri ve mülki amirlerden gelen talep ve şikayetleri göz önüne alarak³¹ demiryolu hatlarında ve Toros Tünellerinde çalışan Alman ve Avusturya vatandaşları ile ilgili İtilâf Devletleri temsilcileri ile görüşmüş ve sonuçta buralarda çalışan ilgili ülke vatandaşlarının İtilâf murahhaslarından oluşan komisyondan izin alması şartıyla bir süre daha hizmetlerine devam etmelerini sağlamıştır.³²

Ancak bu izin her demiryolu hattı, her vilâyet veya buralarda çalışan her Alman ve Avusturya vatandaşı için geçerli olmamıştır. Örneğin Ankara Vilâyeti'ne çekilen bir telgrafta, Ankara'da demiryolunda çalışan Alman tebaasından İkan Okst'un memleketine gönderilmek üzere derhal İstanbul'a gönderilmesi emredildiği gibi, İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda da, Anadolu Demiryolu İdaresi'nde görevli olup Derince'de bulunan Mösyö Hononer'in hizmetine gerek kalmadığı ve ülkesine gönderilmesinin İngiltere Yüksek Komiserliği tarafından istendiği ve bu nedenle hemen gönderilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Aynı şekilde, Anadolu Demiryolu İdaresi'nde çalışıp Eskişehir'de bulunan Alman tebaasından olan kişilerin hizmetlerinin devamına gerek duyulmadığı bildirilmiş ve memleketlerine sevklerinin İngiltere'nin isteği olduğu hatırlatılmıştır.³³

Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenlerin durumunu da yine Osmanlı Hükûmeti ile İtilaf temsilcileri arasında görüşülmüş ve bu talepte bulunanların hangi sebepten dolayı Osmanlı Devleti'nde kalmak istediklerini birer dilekçe ile Mütareke Komisyonu'na bildirmeleri istenmiştir.³⁴ Dilekçeleri sıkı bir şekilde inceleyen Mütareke Komisyonu, kalmaları için izin verilen şahısların isimlerini ilgili vilayetlere bildirdiyordu.³⁵

³¹ Mardin Demiryolu hattındaki Almanların görev yerlerinden ayrılmalarından dolayı bu bölgede sıkıntı yaşanması üzerine 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa Harbiye Nezareti'ne bir telgraf göndererek bu gibi kişilerin memleketlerine gönderilmesinin ertelenmesini istemiştir. (ATASE, İSH, K.284, G.108, B.108-4).

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî, 93/114-1.

³³ Baran, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu, s. 144.

³⁴ BOA, DH-ŞFR, 1-94/44-1.

³⁵ Mütareke Komisyonu bu gibi isteklere genelde olumlu cevap vermesine rağmen, özellikle İngiltere Yüksek Komiserliği izin verilen Alman ve Avusturya uyruklarını sıkı bir şekilde izlemekteydi. (Baran, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu, s. 145)

Bunlardan başka Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman ve diğer Avrupa devletleri kurumlarında çalışan Alman ve Avusturyalı rahip ve rahibelerin³⁶, Avusturya tebaasından Museviler ile Boşnalı Müslümanların³⁷ ve İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserliği tarafından tabiiyet belgesi verilenlerin – ki bu Aydın Vilâyeti dahilinde bulunanlar için geçerliydi - de buldukları yerlerde kalmalarına izin verilmiştir.³⁸

Trenlerle İstanbul'a sevk edilen Alman ve Avusturya vatandaşlarının burada geçici ikameti de ayrı bir sorundu. Osmanlı Hükûmeti, bu sorunu çözmek ve Alman ve Avusturya vatandaşlarının memleketlerine gönderilmesi işlemlerini daha hızlı ve düzenli yapmak amacıyla bir komisyon teşkil etti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Miralayı Sedat Bey, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Kemal Bey, 3. Şube'de Mülazim-i Evvel Necmettin Efendi, Süvari Mülazim-i Evvel Ekrem Efendi ve Tabip Yüzbaşı Veli Efendi'den oluşan komisyonun başkanlığına Miralay Sedat Bey getirildi.

'Alman Kıtaatı İskân Heyeti' adını alan bu komisyon Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne bağlı olacak ve Alman heyetiyle müştereken çalışacaktı.³⁹

Bu arada mütarekeden beri Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinden ve Rusya'dan Odessa üzerinden İstanbul'a gelen Alman ve Avusturya – Macar asker ve sivil vatandaşı sayısı 11.000'i aşmıştı.⁴⁰ Yalnızca Kadıköy mıntıkası dahilinde takriben 8.000 Alman ve 1.200 civarında Avusturya subay ve eri mevcut bulunmaktaydı. Bu mıntıkanın muhafazasından 14. Depo Alayı sorumlu olup, mıntıkanın girişleri 19 nöbetçi ve 6 subay devriyesiyile ve bundan başka lüzumu kadar inzibat memuru ile korunmaktaydı.⁴¹

Bir kısmı yaralı ve hasta olan bu askerlerin nerede iskân edileceği büyük bir sorundu. Öncelikle hastalara ve onlarla ilgilenen sıhhiye personele acilen hastane tahsis etmek gerekiyordu. Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, bu soruna çözüm bulmak amacıyla Sıhhiye Dairesi Re-

³⁶ BOA, DH-ŞFR, 95/41-1.

³⁷ BOA, DH-ŞFR, 1-94/154-1.

³⁸ BOA, DH-ŞFR, 1-95/251-1.

³⁹ ATASE, İSH, K.79, G.93, B.93-1,2.

⁴⁰ ATASE, İSH, K.82, G.50, B.50-1.

⁴¹ ATASE, İSH, K.67, G.163, B.163-1.

isliği'nden bilgi istemesi üzerine, Sıhhiye Dairesi, Haydarpaşa Hastanesi'nin aşırı dolu, hatta izdiham derecesinde olduğundan Alman sıhhiye subay ve erlerinin içinde iskânlarının mümkün olmadığını belirtmiş ve baraka ve çadırlarını getirdikleri takdirde bahçede kendilerine yer tahsis edilebileceğini bildirmiştir.⁴²

Bu sırada İtilâf Yüksek Komiserleri tarafından, peyderpey gelen İtlaf Devletleri birliklerinin yerleştiği ve yerleşeceği Beyoğlu mıntıkasındaki Alman ve Avusturya birliklerinin İstanbul'un Anadolu yakasına yerleştirilmesi istenmiş ve bu istek hızlı bir şekilde yerine getirilmiştir. Anadolu yakasında; Haydarpaşa, Üsküdar, Kadıköy ve Moda'ya yerleştirilen Alman ve Avusturya askerleri, yaşanan asayişsizlikler, kontrol etmede çekilen zorluklar ve İngilizlerin talebi üzerine bu kez yeni bir yer aranmış ve sonunda Adalar'a sevk edilmesine karar verilmiştir. Nitekim Erkan-ı harbiye Nezareti 2. Şube'sinden İstanbul Muhafızlığı'na, Menzil Müfettiş-i Umumiliği'ne ve Alman Kıtaatı İskân Heyeti Reisi Miralay Sedat Bey'e gönderilen emirde, Hariciye Nezareti'nin istediği hususlar gereğince;

“1- İstanbul Muhafızlığı, Kadıköy'de bulunan Alman zabıt ve efradı hemen enterne ederek taht-ı muhafazaya alacaktır. Tel örgülerin tesisi, nöbetçilerin ikamesi 19.12. 1918 akşamına kadar muhafızlıkça bitirilmiş olacaktır.

2- Menzil müfettiş-i umumiliği'nin tedarik edeceği bir istimbot ile Liman Paşa ve maiyeti zabitanı 19.12. 1918 öğle vaktine kadar behemehal Adalar'a nakledilecek ve hafta nihayetine kadar Adalarda iskânı muharrer olan Almanların tamamen nakl ve iskân edilmiş olacaktır.

3- Almanların naklinde ve icabında enternemasında memur olan Miralay Sedat Bey'in taht-ı riyasetindeki komisyon inzibatı tesis hususlarında İstanbul muhafızlığı ile, Almanların nakli için vapur ve istimbot tedarikinde menzil müfettiş-i umumiliği ile tesis-i irtibat edecektir.⁴³ denilmektedir.

Osmanlı Hariciye Nezareti, durumu aşağıdaki telgrafla General Liman Von Sanders'e de bildirmiştir:

⁴² ATASE, İSH, K.79, G.105, B.105-1, 2.

⁴³ ATASE, İSH, K. 67, G.149, B.149-1.

“Düvel-i İtilâfiye, memleketimizde bulunan Alman kıtaat-ı silahlarının tarafımızdan ahz ve bil-cümle Almanların muayyen bir mıntıkada enterne edilmesini talep etmişlerdir. İçinde bulunduğumuz müşkil vaziyete rağmen zat-ı alilerini ve Alman kıtaatını mümkün mertebe korumak için pek ziyade sarf-ı mesai ettiğimiz halde İtilaf Devletlerini bu taleplerinden vazgeçiremediğimizden ve kabul etmek mecburiyetinde kaldığımızı bildirir, bahsedilen taleplerin yerine getirilmesi için müsaade buyrulmasını istirham ederiz.”⁴⁴

Alınan bu kararlar üzerine hemen çalışmalara başlanmıştır. Alman İskân Heyeti Reisi Miralay Sedat Bey, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği yazıda yapılan bu çalışmalar ve alınan kararlar hakkında şu bilgileri vermektedir:⁴⁵

“1- Adalarda iskân edilecek Alman efrat ve zabitan için Almanlar tarafından mübaniye ahali tarafından fahiş fiyatlar istenilmemesi hususunda Dahiliye Nezareti'nden Adalar Kaymakamlığı'na evamir-i lazime verdirilmiştir.

2- Bundan maada Heybeli Ada'daki Ruhban ve Ticaret Mektepleriyle Büyükkada'daki Eytamhane'den de istifade edilebilmek için Dahiliye Nezareti'nin tavassutu rica edilmiştir. Eytamhane tamamen ve diğer mekteplerin kısm-ı azamı boştur. Bu babta taraf-ı riyasetpenahilerinden de icap edenler nezdinde teşebbüs-ı lazımede bulunulması neticeyi tesri ve temine medar olacaktır.

3- Heybeli Ada'da iskân edilecekler için Bahriye Mektebi'nin heyet-i kâmilitesiyle terkine Bahriye Nezareti'nin muvafakat etmeyeceğini zan ediyorum. Buna imkân olmadığı halde tahaddi olan Bahriye mektepleri hastaneleri ile müştemilatından istifade edilmek müsaadesinin istihsaline delalet buyrulmasını arz ve rica ederim.”

Gerek Büyükkada, gerekse Heybeli Ada'da ikamet edilecek yerler hazırlandıktan sonra Alman ve Avusturya subay ve erlerinin büyük bir kısmı memleketlerine sevk edilinceye kadar ikamet etmek üzere buralara nakle-

⁴⁴ ATASE, İSH, K. 67, G.130, B.130-1.

⁴⁵ ATASE, İSH, K.67, G.153, B.153-1.

dilmeye başlandı⁴⁶ ve ilk olarak 19 Aralık 1918'de General Liman Von Sanders ile karargahından 12 subay Kadıköy / Moda'dan istimbotta Büyükkada'ya nakledildi.⁴⁷ Bundan sonra Alman ve Avusturya vatandaşlarının Adalara nakliyatı hızlı bir şekilde devam etti. Alman Kıtaatı İskân Heyeti'nin 30 Aralık 1918'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği rapora göre, önceki gönderilen 128 subay ve 1661 erden başka dünde 40 subay ile 700 er sevk edilmiştir. Bugün de bir sorun olmadığı taktirde 150 subay ve 1500 er sevk edilecektir. Raporda ayrıca Büyükkada ve Heybeli Ada'ya en fazla 6500 – 7.000 kişinin iskân edilebileceği tahmin edilmekte ve bütün bu seviyatın da bir hafta içinde mümkün olacağı ümit edilmekteydi.⁴⁸

Bu rapordan iki gün sonra 2 Ocak 1919'da Alman Kıtaat-ı İskân Heyeti Reisi Sedat Bey'in Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda ise her iki adaya gönderilen Alman ve Avusturya vatandaşları hakkında şu bilgiler verilmektedir:⁴⁹

“1- Büyükkada ve Heybeli Ada'sına Kanun-i Evvel (Aralık) nihayetine kadar nakledilmiş olan zabitan ve nefer adedi 4179 kişiye iblağ olmuştur.

Bugün dahi zabitanıyla beraber 800 nefer nakl edilmiştir. Ayın dününunda da 1000 nefer nakledilecektir.

2- Elyevm mevcut istihzarata nazaran cem'an her iki adaya 6100 nefer yerleştirilecektir. Şimdiye kadar gönderilen zabitan adedi muhtelif iskânın Kadıköy'de bulunmasından dolayı hakikaten azdır. Bunun için miktar-ı mezkûr tezyid edilecektir.

⁴⁶ İstanbul Polis Müdürlüğü'nün raporlarına göre, Adalar'daki Rum ahalisi, buralara Alman ve Avusturya askerlerinin yerleştirilmesini pek sıcak karşılamamış, sözlü ve fiili tecavüzlerde bulunmuşlardır. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, 49- 2/4).

⁴⁷ ATASE, İSH, K. 67, G.153, B.153-3. Liman Von Sanders ise hatıralarında; “... 12 Kasım'da general Von Lenthe ile erkani ve Alman askeri kurulunun büyük kısmı Odessa ve Nikolayef üzerinden Ukrayna ve oradan da Almanya'ya geçmek üzere bir Türk vapuru ile İstanbul'dan ayrılırken ben de kalan subaylarımıla birlikte Moda'ya taşındım. Çünkü İtilaf Devletlerinin temsilcileriyle Türk memurlardan kurulu komisyon Almanların Anadolu yakasında kalmalarını kararlaştırmıştı. (Liman Von Sanders, Türkiye'de 5 Yıl, s. 356).

⁴⁸ ATASE, İSH, K.74, G.71, B.71-1. Alman ve Avusturya vatandaşlarının belirtilen süre içinde Adalara nakl edilmediği yine aynı heyetin 16. 1. 1919'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği rapordan anlaşılmaktadır. Raporda; hasta, hasta bakıcı ve sıhhiye personeli haricinde Kadıköy ve Haydarpaşa'daki bütün Alman ve Avusturya personelinin naklinin birkaç gün daha alacağı belirtilmekteydi. (ATASE, İSH, K.79, G. 105, B.105-1).

⁴⁹ ATASE, İSH, K.74, G.74, B.74-1.

3- Elyevm muhtelif vapurlarda 1928 nefer mevcuttur.

4- Haydarpaşa Hastanesi'nde hastabakıcılar ve hademeleriyle beraber 1000 nefer vardır. Yalnız hastaların miktarı 807'dir.

5- Gerek vapurda bulunanların miktarı ve gerekse 1 numarolu Haydarpaşa baraka ordugahında mütebaki kalan 1000 neferin suret-i iskânı hakkında bugün şifaen Mütareke Komisyonu Riyaset-i Celilesi'ne istizaç-ı keyfiyet edileceği maruzdur.”

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Adalara nakledilecek Alman ve Avusturya personeline, hasta, yaralı ve bunların bakımından sorumlu doktor sağlık memuru ve müstahdem gibi kişiler dahil değildi.⁵⁰ Yalnız bu tür kişilerin İtilaf Muamelat Komisyonu'na müracaat ederek birer vesika almaları gerekiyordu.⁵¹

Alman ve Avusturya subay ve erleri hem Kadıköy'den Adalara, hem de bu her iki yerden memleketlerine gönderiliyordu. Alman İskân Heyeti'nin raporunda 28 Ocak 1919'da hareket eden Etha Rickmeris Vapuru ile 171 subay, 1754 er beraberinde General Liman Von Sander ve erkanından küçük bir grup olduğu halde Hamburg'a hareket ettiği bildirilmekteydi. Aynı raporda 30 Ocak 1919'da Patmos Vapuru ile 1107 kişi, 3 Şubat 1919'da Lili Rickmeris Vapuru ile 1886 kişi ve Askered Vapuru ile de 2053 kişinin hareket edeceği bildirilmekteydi. Aynı tarihte başka bir vapur da hareket edecek ve bu vapura yalnızca Alman olarak 1200 kişi binecektir.⁵² Yine raporda Büyükkada (Prinkipo)'da Rusya'daki gelişmelerle ilgili konferans yapılacağından sevkiyatta buraya öncelik tanınacağı belirtilmekteydi.⁵³

1 Mart 1919'da Alman Kıtataı İskân Heyeti'nden Mülazim-i Evvel Ekrem Efendi'nin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 2. Şube'ye gönderdiği raporda ise şu bilgiler verilmektedir:

⁵⁰ ATASE, İSH, K.79, G.105, B.105-4.

⁵¹ ATASE, İSH, K.67, G.138, B.138-1.

⁵² Adı geçen vapurlar belirtilen tarihte hareket edememişlerdir. Çünkü Mütareke Komisyonu, bu gemilerin hareketlerine izin vermemiştir. Daha önce hareket eden Etha Rickmeris Vapuru da Malta'ya yönlendirilmiş (ATASE, İSH, K.82, G.45, B.45-1), vapurda bulunan General Liman Von Sanders'de Malta'ya varır varmaz tutuklanmıştır. (İleri, 16 Mart 1335 / 1919).

⁵³ ATASE, İSH, K.79, G.109, B.109-1.

1 Kasım 1918 tarihinden 22 Kasım 1918 tarihine kadar 10 muhtelif vapurla 657 subay, 8664 er ve 100 hemşire ki toplam 9421 Alman ve Avusturya vatandaşı Rusya üzerinden memleketlerine hareket etmiştir.

27 Şubat 1919'da Patmos Vapuru ile 78 subay ve 830 er, aynı tarihte başka bir vapurla 62 subay ve 1010 er Hamburg'a hareket etmiştir.⁵⁴

Bunların dışında Akdeniz Vapuru'nda 12 subay, 340 er, Haydarpaşa Hastanesi'nde 44 subay, 23 memur, 547 er, Büyükkada'da; 43 subay, 18 memur ve 451 er, Heybeli Ada'da; 20 subay, 7 memur ve 373 er, toplam 119 subay, 48 memur ve 1711 er bulunmaktadır. Bundan başka burada Kafkasya'dan gelen 17 subay ve 57 er de bulunmaktadır.⁵⁵

Mülazim-i Evvel Ekrem Efendi, ertesi günkü (2 Mart 1919) raporunda, 1 Mart 1919'da Lili Rikmeris Vapuru ile Almanlardan 114 subay ve 1785 erin⁵⁶, 6 Mart 1919 tarihli raporunda da Askered Vapuru ile 107 subay ve 1356 erin Büyükkada'dan hareket ettiğini bildirmiştir.⁵⁷

Avusturya tebaasının memleketlerine gönderilmesi için de Reşit Paşa Vapuru ayarlanmıştı.⁵⁸

Bu arada İzmir'de bulunan ve fakir olan Alman tebaasının memleketlerine sevki için İtilâf Devletleri temsilcileri, Alman Kıtaatı İskân Heyeti ve Alman kıtaatı arasında görüşmeler yapılmış ve sonuçta Almanları taşıyan gemilerden birinin İzmir ve Bandırma'ya uğratılmasına karar verilmiştir.⁵⁹ Fakir olan Alman ve Avusturya vatandaşlarından bazılarının yolculuk masrafları da Osmanlı Devleti'nin seferberlik tahsisatından karşılanmıştı.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nde bulunan Alman kıtaatının son kafilesi olan 88 subay ve 1242 er 18 Mart 1919'da Hamburg'a hareket etmiştir.⁶¹

Alman ve Avusturyalıların memleketlerine sevk edilmesinde İtilâf Devletlerinin de talebi üzerine öncelik hasta ve sivillere verilmişti. Hatta Alman

⁵⁴ ATASE, İSH, K.79, G.132, B.132-1, 2, 3.

⁵⁵ ATASE, İSH, K.79, G.132, B.132-4, 5, 6.

⁵⁶ ATASE, İSH, K.79, G.128, B.128-1.

⁵⁷ ATASE, İSH, K.79, G.129, B.129-1.

⁵⁸ ATASE, İSH, K.67, G.137, B.137-1.

⁵⁹ ATASE, İSH, K.79, G.116, B.116-1.

⁶⁰ BOA, DH-ŞFR, 94/170-1.

⁶¹ ATASE, İSH, K.82, G.55, B.55-2.

askeri nakletmek üzere İstanbul'a gelmiş olan ve 600 Alman neferinin bindirildiği Etha Rickmeris Vapuru boşaltılarak sivillere tahsis edilmişti.⁶²

Osmanlı Hükûmeti'nin Alman hastaların bir an önce memleketlerine gönderilmeleri için gemilerin yakıt ihtiyaçlarının en azından Trieste'ye kadar karşılanması için İtilâf Devletleri'ne müracaat etmesi⁶³ üzerine 30 Aralık 1918'de toplanan Mütareke Komisyonu'nda, Jeruzalem Hastane gemisinin Cenova yoluyla Alman askeri hastalarını nakletmesinin İtalyan Hükûmeti'nin Osmanlı Sıhhiye Heyeti'nce hastaların muayene edilmeleri ve bu muayenede İtalyan doktorların da bulunması, vapurda İspanyol nezlesine yakalanmış birisinin bulunmaması şartıyla müsaade ettiğini bildirmesi üzerine Alman hastaların gönderilmesi mümkün olmuştur.⁶⁴ Ve adı geçen vapurla 62 subay, 960 er ve 33 hemşire olmak üzere toplam 1055 kişi İstanbul'dan hareket etmiştir.⁶⁵

Bu arada İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Wilson, Alman ve Avusturya vatandaşlarının deniz yoluyla sevkedileceklerinden silahlarını beraberlerinde götürmelerinin mümkün olmadığını Osmanlı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bildirmiştir. General Wilson bu talimatı, Alman ve Avusturya askerlerinin İstanbul'a nakledildiklerinde burada buldukları müddetçe Fransızlara teslim ettikleri silahlarını ve diğer malzemelerini memleketlerine gitmekte buldukları bugünlerde geri istemeleri üzerine vermişti.⁶⁶

Osmanlı Devleti bir yandan Alman ve Avusturya tebaasını Adalara sevk etmeye ve ülkelerine göndermeye çalışırken, diğer yandan da bu unsurların özellikle Kadıköy civarı olmak üzere yerleştirildikleri yerlerde sebep oldukları asayişsizlikleri⁶⁷ önlemeye çalışıyordu. Ancak mütareke sonrası kendi ordusunun terhis dolayısıyla bütün yurttan ortaya çıkmaya başlayan karışıklıkları önlemede güçlük çeken Osmanlı Devleti, bu son durum üze-

⁶² ATASE, İSH, K.67, G.159, B.159-1.

⁶³ ATASE, İSH, K.74, G.55, B.55-1.

⁶⁴ ATASE, İSH, K.74, G.68, B.68-1.

⁶⁵ ATASE, İSH, K.79, G.122, B.122-1.

⁶⁶ ATASE, İSH, K.82, G.43, B.43-1.

⁶⁷ Almanya ile imzalanacak olan barış antlaşmasının ayrıntılarını basın yayın organlarından öğrenen Türkiye'deki Alman askerleri, İtilaf Devletleri aleyhine ve tahtan indirilen Alman İmparatoru II. Wilhelm lehine sık sık gösteriler yapmaktaydılar. (İleri, 10 Şubat 1335 / 1919).

rine iyice sıkıntıya girmişti. Çünkü asayişin sağlanmak için gerekli olan güvenlik gücü sayısı çok azdı.

İstanbul'un çeşitli mıntukalarında toplanan Alman ve Avusturya vatandaşlarının kontrol altında tutuldukları yerler dışına çıkmamalarını temin edecek kolluk kuvveti yeterli olmadığından⁶⁸ bahsedilen ülke askerleri cezai şartlara rağmen⁶⁹ bazen resmi bazen de sivil giysileriyle İstanbul'un çeşitli semtlerinde dolaşmakta, gayr-i Müslimler başta olmak üzere Osmanlı ahalisine silah satmak suretiyle asayiş tehdit etmekte idiler.⁷⁰

Alman ve Avusturya askerlerinin özellikle Beyoğlu mıntukasına geçmeleri İtilaf murahhaslarını rahatsız ettiğinden Osmanlı Hariciye Nezareti'ne müracaat ederek, Alman ve Avusturya subay ve erlerinin sivil olarak dahi bu mıntukaya geçmemeleri için gerekli tedbirlerin alınmasını istemişlerdir.⁷¹

İtilâf Devletleri'nin bu taleplerinin General Liman Von Sanders'e iletilmesi üzerine, Liman Von Sanders, bütün Alman subay ve erlerine Asya cihetinden Avrupa cihetine geçmemeleri hususunda şiddetli emir vermiş, bu emir hilafına hareket edenlerin divan-ı harbe sevkedileceğini bildirmiştir. Liman Von Sanders, izinsiz olarak resmi ve sivil elbiselerle şehirde dolaşan Alman askerlerinin Osmanlı kolluk kuvvetlerince tutuklanmasını ve harp esiri muamelesi yapılmasını da istemiştir.⁷²

Osmanlı Devleti'nin bu sıkıntılara karşın İtilâf Devletleri murahhasları, Alman ve Avusturyalıların memleketlerine gönderilmesinde, gerek Osmanlı gerekse Alman ve Avusturya yetkililerinin talep ve şikayetlerine kayıtsız kalmışlar hatta zorluklar çıkarmışlardır. Nitekim Harbiye Nezareti, İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Wilson'a gönderdiği telgrafta; İstanbul'da kalacak Almanların arzu edildiği şekilde kontrol edilmelerinin zor olduğundan bahsederek, bunların ya hemen Almanya'ya nakilleri için yardım edilmesini ya da İtilâf Devletleri'nin herhangi birine ait bir adaya

⁶⁸ ATASE, İSH, K.82, G.27, B.27-1, 2.

⁶⁹ Alman ve Avusturya subay ve erlerinin buldukları mıntukalar dışına çıkanlar hemen tutuklanacak ve haklarında cezai işlem yapılmak üzere İstanbul Muhafızlığı'na teslim edilecekti. (ATASE, İSH, K.82, G.27, B.27-2).

⁷⁰ ATASE, İSH, K.82, G.30, B.30-1.

⁷¹ ATASE, İSH, K.67, G.124, B.124-2.

⁷² ATASE, İSH, K.74, G.54, B.54-1.

sevkedilmelerini istenmiş ancak bir sonuç alınmamıştır.⁷³ Özellikle İngilizler Alman ve Avusturya askerlerinin kontrolünde ve adalara nakledilmesinde Osmanlı Hükümeti'ni gerekli hassasiyeti göstermemek ve ağır davranmakla suçluyordu. Osmanlı Hariciye Nezareti'ne 24 Kasım 1918'de bir nota veren İngiliz Yüksek Komiserliği, Osmanlı memleketlerinde bulunan Alman ve Avusturya subay ve erlerinin memleketlerine sevki için mütarekenamede tayin olunan müddetin bitmek üzere olduğunu hatırlatmakta ve bu müddetin bitmesinden evvel bunların tamamının gönderilmeleri gerektiğini bildirmekteydi.⁷⁴ Halbuki Osmanlı Hükümeti, bir – iki ay gibi kısa süre içinde hem kendi askerlerinin terhisine hem de Alman ve Avusturya askerlerinin memleketlerine gönderilmesiyle meşgul olmaktadır.⁷⁵

Avusturya – Macaristan'ın Askeri Ateşesi Joseph Pamiankowski de İt-laf Devletleri'nin bu tutumlarını hatıralarında şöyle eleştirmektedir:

“...Onlar (İngilizler ve Fransızlar) her şey için söz veriyorlardı ama gerçekten hiçbirini yerine getirmiyorlardı. Ülkemize dönmemiz hususunda ta baştan beri bizi destekleyen İtalyanlar bile şimdi kayıtsız davranıyorlardı. Daha önce İtalyan temsilciliği genelde şahsıma ve Avusturyalı ve Macarlara bir takım kolaylıklar gösteriyorlardı.”⁷⁶

Sonuç

Görüldüğü üzere Mondros Mütarekesi'nin 19. maddesinin gereğinin yerine getirilmesi yani Alman ve Avusturya vatandaşlarının ülkelerine gönderilmesi Osmanlı Devleti'ni büyük sıkıntılara sokmuştur. Devletin az sayıda olan güvenlik gücü ülkenin çeşitli yerlerinde patlak vermeye başlayan çete olaylarını ve azınlık faaliyetlerini engellemek yerine Alman ve Avusturya vatandaşlarının kontrolüne ve ülkelerine sevk edilmesine ayrılmıştır. Bunda İstanbul Hükümetleri'nin İngilizlerle iyi geçişme politikasının da rolü vardır. Zira Mondros Mütarekesi'nin uygulanması konusunda diğer

⁷³ ATASE, İSH, K.67, G.164, B.164-2.

⁷⁴ ATASE, İSH, K.245, G.131, B.131-3.

⁷⁵ ATASE, İSH, K.82, G.38, B.38-1.

⁷⁶ Joseph Pamiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü (1914-1918 I. Dünya Savaşı)*, (Çev.: Kemal Turan), İstanbul, 2003, s. 373 - 374.

maddelerde olduğu gibi bu konuda da İngilizlerin istekleri hemen yerine getirilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen, Alman ve Avusturya vatandaşlarının ülkelerine gönderilmesi İngilizlerin istediği sürede gerçekleşmemiş, Aralık 1918 başında bitmesi gereken sevkiyat, Mart 1919 ortalarında tamamlanmıştır.